

**“Nghiên cứu quy trình tạo sinh khối tế bào
thông đỏ (*Taxus wallichiana* Zucc.) để chiết
xuất hoạt chất điều trị ung thư”**

Chuyên ngành: Công nghệ dược phẩm

Mã số: 62 73 01 01

Họ và tên nghiên cứu sinh: Vũ Bình Dương

Họ và tên Người hướng dẫn:

1. GS.TSKH. Phan Đình Châu
2. TS. Triệu Duy Điệt

Cơ sở đào tạo: Học viện Quân y

MỤC LỤC

Trang

Trang phụ bìa	
Lời cảm ơn	
Lời cam đoan	
Mục lục	
Danh mục chữ viết tắt trong luận án	
Danh mục các bảng	
Danh mục các hình	
ĐẶT VẤN ĐỀ	1
CHƯƠNG 1: TỔNG QUAN TÀI LIỆU.....	3
1.1. CÂY THÔNG ĐỎ.....	3
1.1.1. Tên khoa học	3
1.1.2. Đặc điểm thực vật và phân bố.....	3
1.1.3. Thành phần hóa học	5
1.1.4. Tác dụng sinh học.....	9
1.1.5. Các thuốc điều trị ung thư nguồn gốc từ thông đỏ.....	9
1.2. CÔNG NGHỆ SINH KHỐI TẾ BÀO THỰC VẬT.....	11
1.2.1. Khái niệm, ưu điểm và khó khăn khi triển khai.....	11
1.2.2. Quy trình tạo sinh khối tế bào thực vật	13
1.2.3. Các yếu tố ảnh hưởng tới sự phát triển tế bào và hàm lượng hoạt chất trong nuôi cấy tế bào thực vật.....	15
1.3.1. Nhu cầu nguồn nguyên liệu paclitaxel trong điều trị ung thư.....	21
1.3.2. Sản xuất paclitaxel bằng công nghệ sinh khối tế bào thực vật	22
1.3.3. Phương pháp định lượng paclitaxel và các dẫn chất sử dụng trong đánh giá chất lượng sinh khối tế bào thông đỏ.....	28
1.3.4. Các phương pháp chiết xuất phân lập paclitaxel từ sinh khối tế bào thông đỏ	29

CHƯƠNG 2: NGUYÊN VẬT LIỆU VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU	31
2.1. NGUYÊN LIỆU, HÓA CHẤT VÀ THIẾT BỊ NGHIÊN CỨU	31
2.1.1. Nguyên liệu và hoá chất	31
2.1.2. Thiết bị nghiên cứu	31
2.2. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU	32
2.2.1. Xây dựng quy trình tạo sinh khối thông đỏ	32
2.2.2. Nghiên cứu thành phần hoá học và chiết xuất phân lập một số chất chính, xây dựng TCCS của nguyên liệu sinh khối tế bào thông đỏ	36
2.2.3. Phương pháp phân tích xử lý kết quả nghiên cứu	41
CHƯƠNG 3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU	42
3.1. XÂY DỰNG QUY TRÌNH TẠO SINH KHỐI TẾ BÀO THÔNG ĐỎ	42
3.1.1. Tạo callus thông đỏ	42
3.1.2. Duy trì nuôi cấy callus thông đỏ trong môi trường thạch	48
3.1.3. Kết quả nuôi cấy trong môi trường lỏng	52
3.1.4. Kết quả nuôi cấy trên hệ thống bioreactor 5 lít	64
3.1.5. Kết quả nghiên cứu thu hoạch sinh khối tế bào thông đỏ	65
3.2. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU THÀNH PHẦN HÓA HỌC, CHIẾT XUẤT PHÂN LẬP, XÂY DỰNG TIÊU CHUẨN CƠ SỞ CỦA SINH KHỐI TẾ BÀO THÔNG ĐỎ	70
3.2.1. Xác định thành phần hóa học trong sinh khối tế bào thông đỏ	70
3.2.2. Chiết xuất phân lập và nhận dạng một số chất chính trong sinh khối tế bào thông đỏ	81
3.2.3. Chiết xuất, tinh chế paclitaxel trong sinh khối tế bào thông đỏ	89
3.2.4. Kết quả nghiên cứu xây dựng tiêu chuẩn cơ sở của nguyên liệu sinh khối tế bào thông đỏ và hoạt chất	97
CHƯƠNG 4: BÀN LUẬN	104
4.1. QUY TRÌNH TẠO SINH KHỐI TẾ BÀO THÔNG ĐỎ	104
4.1.1. Về nuôi cấy tạo callus thông đỏ	104

4.1.2. Về duy trì nuôi cấy callus thông đỏ trong môi trường thạch	108
4.1.3. Về nuôi cấy tế bào thông đỏ trong môi trường lỏng	111
4.1.4. Về nuôi cấy tế bào thông đỏ trên hệ thống bioreactor 5 lít.....	124
4.1.5. Về quy trình thu hoạch sinh khối tế bào thông đỏ	126
4.2. NGHIÊN CỨU THÀNH PHẦN HÓA HỌC, CHIẾT XUẤT PHÂN LẬP, XÂY DỰNG TIÊU CHUẨN CƠ SỞ CỦA SINH KHỐI TẾ BÀO THÔNG ĐỎ.....	126
4.2.1. Về nghiên cứu thành phần hóa học	126
4.2.2. Về chiết xuất, phân lập và nhận dạng các chất chính có trong sinh khối tế bào thông đỏ	129
4.2.3. Về chiết xuất, tinh chế paclitaxel trong sinh khối tế bào thông đỏ.....	130
4.2.4. Về kết quả xây dựng TCCS của sinh khối tế bào thông đỏ	133
KẾT LUẬN.....	135
KIẾN NGHỊ	137
CÁC CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU CỦA TÁC GIẢ ĐÃ CÔNG BỐ LIÊN QUAN ĐẾN LUẬN ÁN	138
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	139
PHẦN PHỤ LỤC.....	155

DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT

Viết tắt	Chú thích
10-DAB	10-deacetylbaocatin III
2,4,5-T	2,4,5-trichlorophenoxyacetic acid
2,4-D	2,4-dichlorophenoxyacetic acid
ACN	Acetonitril
B5	Môi trường Gamborg
BAP	6-Benzyl amino purin
Bu (i)	Isobutyl
Bz	Benzoyl
CA	Caffeic acid
cs	Cộng sự
DCM	Dichloromethan
ĐĐVN	Dược điển Việt Nam
FA	Ferulic acid
FE	Fungal elicitor (elicitor từ nấm)
GA	Gibberelic acid
HPOL	Hydroperoxid lyase
HPLC	Sắc ký lỏng hiệu năng cao
HQC	Mẫu kiểm tra ở nồng độ cao
IAA	Indole – 3 acetic acid
IBA	Indole – 3 butyric acid
JA	Jasmonic acid
KL	Khối lượng
KLK	khối lượng tế bào khô
Kn	Kinetin
LQC	Mẫu kiểm tra ở nồng độ thấp

MeOH	Methanol
MJ	Methyl jasmonic
MS	Môi trường Murashige - Skoog
NAA	1-Naphtalen acetic acid
PhL	Phenylalanin
PL	Phụ lục
PVP	Polivinyll pyrrolidon
SA	Salicylic acid
SD	Độ lệch chuẩn
SH	Môi trường Hildebrandt
SKLM	Sắc ký lớp mỏng
SKTB	Sinh khối tế bào
Tc	Taxuyunnanine C
TCCS	Tiêu chuẩn cơ sở
USP	United States Pharmacopeia (Dược điển Mỹ)
Xyl	Xylosyl

DANH MỤC CÁC BẢNG

Bảng	Tên bảng	Trang
3.1	Kết quả khảo sát lựa chọn chất sát khuẩn	42
3.2	Kết quả khảo sát thời gian tiệt khuẩn.	43
3.3	Thành phần các loại môi trường nuôi cấy	44
3.4	Kết quả khảo sát lựa chọn môi trường nuôi cấy	45
3.5	Ảnh hưởng của môi trường tới sự phát triển của callus	45
3.6	Ảnh hưởng của loại chất kích thích sinh trưởng tới sự phát triển của callus	47
3.7	Ảnh hưởng của nồng độ NAA tới sự phát triển callus	47
3.8	Ảnh hưởng của nồng độ kinetin tới sự phát triển callus	48
3.9	Đặc tính của tế bào sau các lần cấy chuyển trong môi trường SH	50
3.10	Ảnh hưởng của nồng độ đường đến sự phát triển callus	51
3.11	Ảnh hưởng của nhiệt độ đến tốc độ phát triển tế bào	51
3.12	Ảnh hưởng của pH môi trường tới sự phát triển của callus	52
3.13	Ảnh hưởng của số lần cấy chuyển tới tốc độ phát triển của tế bào	53
3.14	Ảnh hưởng của tỷ lệ mẫu cấy ban đầu tới tốc độ phát triển của tế bào	55
3.15	Ảnh hưởng của pH môi trường tới tốc độ phát triển của tế bào thông đỏ	55
3.16	Ảnh hưởng của nhiệt độ nuôi cấy tới tốc độ phát triển của tế bào thông đỏ	56
3.17	Ảnh hưởng của các chất kích thích sinh trưởng đến tốc độ phát triển tế bào	57
3.18	Ảnh hưởng của nồng độ BAP đến đến tốc độ phát triển tế bào	57
3.19	Ảnh hưởng của nồng độ NAA đến tốc độ phát triển tế bào	58
3.20	Ảnh hưởng của nồng độ saccharose tới tốc độ phát triển tế bào	59

Bảng	Tên bảng	Trang
3.21	Ảnh hưởng của các elicitor tới tốc độ phát triển tế bào và hàm lượng paclitaxel trong tế bào	60
3.22	Ảnh hưởng của nồng độ MJ tới tốc độ phát triển tế bào và hàm lượng paclitaxel trong tế bào	60
3.23	Ảnh hưởng của thời gian tiếp xúc giữa tế bào và MJ tới tốc độ phát triển tế bào và hàm lượng paclitaxel trong tế bào	61
3.24	Ảnh hưởng của thời điểm tiếp xúc giữa tế bào và MJ tới tốc độ phát triển tế bào và hàm lượng paclitaxel khối tế bào	62
3.25	Ảnh hưởng của thời điểm bổ sung saccharose	63
3.26	Ảnh hưởng của nồng độ saccharose bổ sung vào môi trường	64
3.27	Kết quả nuôi cấy trên hệ thống bình nuôi cấy 5 lít	65
3.28	Kết quả phân tích dư lượng NAA, BAP và hàm lượng paclitaxel trong các mẻ nuôi cấy sinh khối thông đỏ	67
3.29	Khảo sát điều kiện pha động	71
3.30	Chương trình chạy sắc ký	73
3.31	Độ lặp lại của hệ thống	74
3.32	Sự phụ của diện tích pic vào nồng độ paclitaxel và baccatin III	75
3.33	Kết quả xác định giới hạn định lượng dưới của paclitaxel	76
3.34	Kết quả xác định giới hạn định lượng dưới của baccatin III	76
3.35	Kết quả xác định độ chính xác	77
3.36	Tỷ lệ (%) tìm thấy paclitaxel và baccatin III	78
3.37	Kết quả khảo sát độ ổn định của mẫu thử	78
3.38	Kết quả định tính sơ bộ thành phần hóa học SKTB thông đỏ	79
3.39	Kết quả định lượng paclitaxel trong sinh khối thông đỏ và mẫu lá thông đỏ tự nhiên bằng HPLC	81
3.40	Số liệu phổ ^{13}C -NMR của các chất 1 – 6	85

Bảng	Tên bảng	Trang
3.41	Số liệu phổ $^1\text{H-NMR}$ của các chất 1 - 6	86
3.42	Kết quả chiết xuất paclitaxel bằng các dung môi khác nhau	89
3.43	Kết quả chiết xuất paclitaxel với DCM	90
3.44	Kết quả khảo sát nồng độ than hoạt tính sử dụng trong tinh chế paclitaxel	91
3.45	Kết quả khảo sát ảnh hưởng của tỷ lệ n-hexan sử dụng để tinh chế paclitaxel	91
3.46	Kết quả khảo sát ảnh hưởng của tỷ lệ dung môi tới hàm lượng và hiệu suất tinh chế paclitaxel	92
3.47	Kết quả tinh chế paclitaxel bằng sắc ký cột lần 1	93
3.48	Kết quả tinh chế paclitaxel bằng sắc ký cột lần 2	94
3.49	Kết quả tổng hợp về hiệu suất và hàm lượng paclitaxel qua các giai đoạn chiết xuất, tinh chế	95
3.50	Kết quả xác định độ ẩm trong sinh khối thông đỏ	97
3.51	Kết quả xác định tro toàn phần của sinh khối thông đỏ	98
3.52	Kết quả xác định tro không tan trong acid của sinh khối thông đỏ	98
3.53	Kết quả định lượng paclitaxel và baccatin III trong sinh khối tế bào thông đỏ	99

DANH MỤC CÁC HÌNH

Hình	Tên hình	Trang
1.1	Thông đỏ (<i>Taxus wallichiana</i> Zucc.)	4
1.2	Cấu trúc các bộ khung taxan cơ bản trong thông đỏ	5
1.3	Quy trình tạo sinh khối tế bào thực vật	14
1.4	Sự phát triển của tế bào thực vật theo thời gian	19
1.5	Con đường sinh tổng hợp của Paclitaxel	23
2.1	Sơ đồ quy trình chiết xuất SKTB thông đỏ làm phản ứng định tính	37
3.1	Một số hình ảnh các mẫu thí nghiệm trong nuôi cấy callus	43
3.2	Callus trên các môi trường khác nhau	45
3.3	Đồ thị biểu diễn khối lượng callus theo thời gian	46
3.4	Hình ảnh callus thông đỏ ở 2 môi trường khác nhau	49
3.5	Callus thông đỏ sau các lần cấy chuyển trong môi trường thạch SH	49
3.6	Hình ảnh tế bào thông đỏ qua các lần cấy chuyển	53
3.7	Đồ thị biểu diễn khối lượng tế bào theo thời gian nuôi cấy	54
3.8	Sơ đồ quy trình thu hoạch sinh khối tế bào thông đỏ trong Bioreactor	66
3.9	Sơ đồ quy trình tạo sinh khối tế bào thông đỏ	69
3.10	Sắc ký đồ mẫu sinh khối thông đỏ xử lý theo phương pháp chiết lỏng - lỏng (a) và lỏng - rắn (b)	70
3.11	Sắc ký đồ hỗn hợp chuẩn paclitaxel và baccatin III trong hệ pha động III sử dụng cột Luna L43	72
3.12	Phổ hấp thụ của paclitaxel (a) và baccatin III (b)	72
3.13	Sắc ký đồ hỗn hợp chuẩn (a) và mẫu thử (b)	74
3.14	Đồ thị biểu diễn mối tương quan giữa diện tích pic và nồng độ paclitaxel và baccatin III	75